03/12/2019

Ποντιακή διάλεκτος: Η πολλαπλή σχέση με την αρχαία ελληνική και ο πολιτισμικός της πλούτος

/ Παιδεία και Πολιτισμός

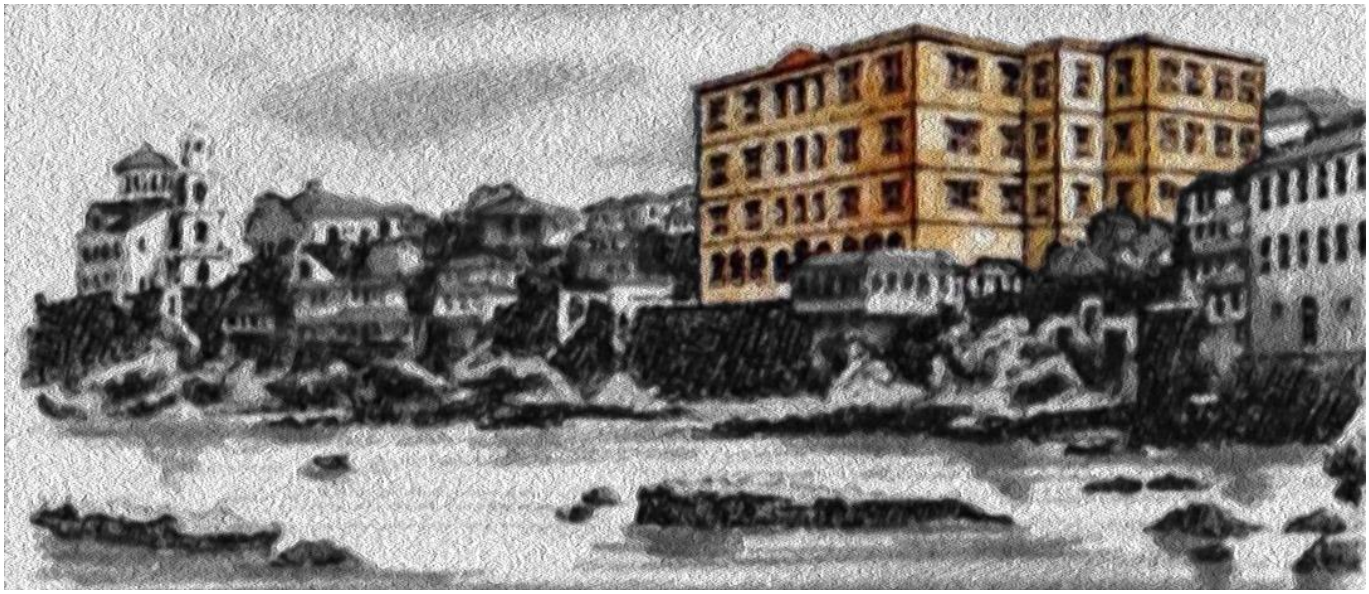

Τα τελευταία χρόνια με χαρά διαπιστώνουμε ότι το ενδιαφέρον για την ποντιακή διάλεκτο, τη μελέτη και τη διδασκαλία της αυξάνεται, με αποκορύφωση την ένταξή της ως αυτόνομου πανεπιστημιακού μαθήματος στο Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Αναμφίβολα, πέρα από τη διάσωσή της, στην οποία συμβάλλει καθοριστικά και καίρια η καινοτομία αυτή, διαμορφώνονται νέες προοπτικές για την επιστημονική και γλωσσολογική έρευνα, δεδομένου ότι η ποντιακή ομιλείται όχι μόνο στην Ελλάδα και στον γενέθλιο τόπο της από τους ποντιόφωνους μουσουλμάνους, αλλά και σε χώρες εκτός Ευρώπης, όπου υπάρχουν Πόντιοι.

Κυριότερο και σημαίνον χαρακτηριστικό της ποντιακής αποτελεί το πλήθος των λέξεων που κληρονόμησε από την αρχαία ελληνική, πολλές από τις οποίες δεν διατηρήθηκαν στη νέα ελληνική ή αντικαταστάθηκαν από ξένες.

Μια έστω και σύντομη λεξιλογική αναφορά θα αναδείξει την άμεση και πολυσήμαντη σχέση της ποντιακής με την αρχαία ελληνική.

Στην ποντιακή συναντάμε λέξεις της αρχαίας οι οποίες διατηρήθηκαν ακέραιες, όπως είναι οι λέξεις «αντιδονώ» (=αντηχώ), «κρούω» (=χτυπώ) και «αλυκός» (=αλμυρός), καθώς και λέξεις οι οποίες είναι ελαφρά παραλλαγμένες, όπως ο παλαλός (<απολωλώς), δηλαδή ο τρελός, το ρήμα «γλύνω» (<εκλύω), που

σημαίνει «λιώνω», και πολλές άλλες. Ακόμη και η λέξη «’γιλώφ’» και «’γιλώπ’» που ενδεχομένως ηχεί ως ξένη, δεν είναι άλλη από τη λέξη «αιγίλωψ», όπως ονομάζεται ένα ζιζάνιο που υπάρχει στα σιτηρά.

Ιδιαίτερη έμφαση αξίζει να δοθεί και στις λέξεις της αρχαίας που διατήρησε η ποντιακή, οι οποίες στη νέα ελληνική έχουν αντικατασταθεί από ξένες ή δεν απαντώνται πλέον. Λέξεις της αρχαίας ελληνικής έχουν διατηρηθεί στην ποντιακή όπως το «αξινάρ’» (<αξίνη, α.ε.), αντίθετα με την κοινή νεοελληνική, στην οποία χρησιμοποιείται λέξη «τσεκούρι», που παράγεται από τη λατινική «securris»• ή το ρήμα «σπογγίζω» (=σκουπίζω), το οποίο συναντάται και στις Θεσμοφοριάζουσες του Αριστοφάνη, ενώ το ρήμα «σκουπίζω», που χρησιμοποιείται στη νέα ελληνική παράγεται από τη «σκούπα», που είναι λατινική λέξη.

Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με λέξεις της μεσαιωνικής ελληνικής οι οποίες διατηρούνται στην ποντιακή, ενώ στη νέα ελληνική έχουν αντικατασταθεί από ξένες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η λέξη «γιαούρτι», που είναι τουρκική και χρησιμοποιείται στη νέα ελληνική, ενώ η ποντιακή χρησιμοποιεί τη μεσαιωνική λέξη «’ξύγαλαν».

Παρόμοια, για τη λέξη «γάντι», που χρησιμοποιείται στη νεοελληνική και είναι γαλλική (gant), η ποντιακή χρησιμοποιεί τη λέξη «χερότ’» και «χιορότ’», η οποία παράγεται από τη μεσαιωνική λέξη «χειρόκτιον».

Εκτός από αυτό, όμως, ένα επιπλέον διαφοροποιητικό στοιχείο της ποντιακής είναι η διατήρηση λέξεων της αρχαίας ελληνικής και της μεσαιωνικής με τη σημασία που είχαν σε αυτές αντίστοιχα, και η οποία δεν διατηρήθηκε στη νέα ελληνική. Παραδείγματος χάρη, η λέξη «ιδέα», η οποία προέρχεται από το απαρέμφατο «ιδείν» αόρ. β΄ του ρήματος «οράω-ώ» (=βλέπω) και σημαίνει, μεταξύ άλλων, τη μορφή, την όψη στα αρχαία ελληνικά, έχει κρατήσει και στην ποντιακή την ίδια ακριβώς σημασία. Το ίδιο συμβαίνει και με τη λέξη «φαντασία», η οποία στην ποντιακή σημαίνει την επίδειξη, ευρισκόμενη κοντινότερα στην αρχική σημασία, που είχε στη μεσαιωνική ελληνική, προτού πάρει τη σημερινή της σημασία. Τέλος, η λέξη της αρχαίας «κόραξ», η οποία εκτός από το πτηνό σημαίνει και το ρόπτρο με το οποίο ασφάλιζαν την πόρτα από την εσωτερική πλευρά, συναντάται στην ποντιακή με αυτή τη σημασία ως «κορακίδ’(ιν)» και «καρακίδ’(ιν)».

Πέρα από το γλωσσολογικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει η ποντιακή, το οποίο είναι ανεκτίμητης αξίας, δεν θα έπρεπε να παραβλέψουμε τις πολιτισμικές διαστάσεις που αντιπροσωπεύει, όπως άλλωστε κάθε γλώσσα. Η γλώσσα με την οποία εκφράζεται ο κάθε λαός αποτελεί το μέσο για να ορίσει τις αξίες του και να οροθετήσει τις αρχές του. Με αυτήν δηλώνει τα πιο δυνατά συναισθήματα και

εξωτερικεύει τις επιθυμίες του. Οι εκφράσεις αγάπης, οι προσφωνήσεις και οι χαρακτηρισμοί πολύ δύσκολα μεταφέρονται και αποδίδονται σε μια άλλη γλώσσα ή γλωσσική ποικιλία.

Πράγματι, πώς να αποδώσει κανείς στη νέα ελληνική φράσεις όπως «να τρώγω τα ψήα σ'» ή την προσφώνηση «ρίζα μ'», που περικλείει την αγάπη τόσο για τον αποδέκτη όσο και για τη φυλή;

Οι χαρακτηρισμοί –όχι μόνο αγάπης, αλλά και όλοι όσοι προσδίδουν ιδιότητες σε πρόσωπα– μαρτυρούν τον τρόπο που σκέφτεται ο κάθε λαός και την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του. Γι' αυτό και ορισμένες λέξεις της ποντιακής δεν υπάρχουν ή δεν έχουν την ίδια σημασία στη νέα ελληνική. Εφόσον οι Πόντιοι ιεραρχούν τη συγγένεια ψηλά, αποτελεί χαρακτηρισμό με θετικό πρόσημο ο «συγγενόπιστος», αντίστοιχη λέξη της οποίας δεν απαντάται στη νέα ελληνική. Όμοια, η λέξη «αφώτιστος» αποτελεί χαρακτηρισμό για όσους δεν χαρακτηρίζονται από σύνεση και σωφροσύνη στις ενέργειές τους, ως αποτέλεσμα της απουσίας βάπτισης (ποντ. φωτίζω = βαπτίζω ν.ε.) Επιπρόσθετα, η ποντιακή διάλεκτος, εκφράζοντας τη νοοτροπία του ποντιακού λαού, δεν στερεί καθόλου από τη γυναίκα αρετές αντρικές, καθώς ο «παλληκάρτς» (=παλικάρι, γενναίος) σχηματίζει θηλυκό «η παλληκάραινα».

Αναμφίβολα, η γλώσσα αποτελεί ένα από τα ελάχιστα στοιχεία που συνδέουν και συνδέονται με τόσο πολλά: την ιστορία, τις καταβολές, τον πολιτισμό και τον κόσμο, όπως ο κάθε λαός τον έπλασε και τον εξέφρασε. Συνεπώς η γλώσσα του κάθε λαού είναι μοναδική και αναντικατάστατη, αφού αποτελεί συνισταμένη πολλών και ταυτόχρονα μοναδικών παραγόντων.

Με πολλή χαρά διαπιστώνεται ότι το ενδιαφέρον για τη διάσωση και τη μελέτη των γλωσσικών ποικιλιών αρχίζει να γίνεται έντονο, και μάλιστα να τίθεται σε επιστημονικές βάσεις. Εκτός από την ποντιακή διάλεκτο, η οποία διδάσκεται για δεύτερο ακαδημαϊκό έτος στο ΔΠΘ, η κρητική εισήχθη από αυτό το ακαδημαϊκό έτος στο Πανεπιστήμιο Κρήτης και η Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης του Πολιτισμού των Βλάχων δραστηριοποιείται ενεργά για την καταγραφή και διάσωση της βλάχικης γλώσσας. Ευχή όλων, να ακολουθήσουν ακόμη περισσότερες κινήσεις τέτοιους είδους, αφού όλες συμβάλλουν στην ενίσχυση του πολιτισμού και της επιστήμης.

_____

*Τα λήμματα και οι ερμηνείες των λέξεων αντλήθηκαν από τα λεξικά: Λεξικόν της ελληνικής γλώσσης των Henry Liddell & Robert Scott, Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσης του Δ. Δημητράκου και Ιστορικόν λεξικόν της ποντικής διαλέκτου του Άνθιμου Παπαδόπουλου.

Πηγή: pontos-new.gr

Αρχοντούλα Κωνσταντινίδου
Φιλόλογος, Med. Διδακτική της γλώσσας και της λογοτεχνίας
Πιστοποιημένη εκπαιδεύτρια ποντιακής διαλέκτου